

**REXLECTION OF THE NEW CZECH/SLOVAK FRONTIER
BY THE INHABITANTS OF THE MORAVIAN PART OF THE BORDER AREA***Stanislav ŘEHÁK***Summary**

The special geographical study was conducted in the area close to the new frontiers between the Czech Republic and Slovakia. The field survey (questionnaire study) was conducted in August and September 1996 in 27 localities in the Czech Republic lying near the border zone and in 5 other localities 40 km from the frontier. 509 persons was asked. After, in 1998, the nombre of localities and the volume of questionnair were extended.

The questions related to trips to Slovakia prior and after the division of Czechoslovakia, the frequency and purpose of the trips, and also about the main sources of information about Slovakia as an independent country. In addition to this, the the attitude to the division of the former Czechoslovakia was tested. The personal experiences from the field survey are preztented. The frequency of transportation is very small now. The familial relations are very important, because their absolute importance continue. The general meaning towards the paralel existence of two new states is very tolerant and the existence of new frontier is accepted here, after the time of transition, although the majority of local people was pro-federal in 1992.

Recenzent: Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc.

CENTRÁ GYMNAZIÍ A ICH SPÁDOVÉ REGIÓNY V SR*Vladimír SLAVÍK, Branislav MIŠÍK***Abstract**

The aim of the contribution is to analyse the evolution of the secondary school ("gymnasium") network in the years 1985/86 to 1995/96 as well as the development dynamics of basic indicators, and to present the results of hierarchization and regionalization of secondary school centres in the school year of 1995/96.

Key words: secondary school centres, hierarchization, regionalization, hinterlands

ÚVOD

Spoločensko-politické a ekonomické zmeny v našej spoločnosti po roku 1989 sa premietli aj do transformácie školského systému a osobitne do stredného školstva. Nevyhli sa tomu ani gymnáziá. Z jednotlivých typov stredných škôl sú pre hierarchizáciu centier osídlenia najvhodnejšie práve gymnáziá. Cieľom príspevku je analyzovať vývoj siete gymnázií v rokoch 1985/86 až 1995/96, dynamiku vývoja základných ukazovateľov, predstaviť výsledky hierarchizácie a regionalizácie centier gymnázií k školskému roku 1995/96.

RNDr. Vladimír SLAVÍK, CSc., Branislav MIŠÍK

*Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského,
Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava*

1. ZHODNOTENIE LITERATÚRY A METODIKA PRÁCE

Analýze priestorových aspektov školstva sa venovalo v našej odbornej literatúre málo pozornosti. V slovenskej a českej geografickej literatúre je doteraz najkomplexnejším dielom v tejto oblasti práca A. WAHLU (1988). Väčšina doterajších prác sa venuje pasportizácii, rozmiestneniu a štruktúre jednotlivých školských zariadení (ATLAS SSR, 1980, VEREŠÍK, J., 1974, WAHLA, A., 1990, atď.). Pri skúmaní hierarchizácie a regionalizácie centier osídlenia SR sa doteraz viac využívali centrá ZŠ a centrá SŠ (BAŠOVSKÝ, O., 1970, ČERNIANSKY, J., 1986, BEZÁK, A., 1970, HORECKÝ, J., 1991, MIŠÍK, B., 1998, SLAVÍK, V., 1991, 1994, 1996, atď.), len ojedinelé sú príklady analýzy centier VŠ (LIŠKOVÁ, E., 1996, MIŇOVÁ, I., 1994, SLAVÍK, V., LIŠKOVÁ, 1996, atď.).

Pri analýze centier gymnázií v SR sa použila metodika overená vo viacerých predchádzajúcich prácach autora príspevku a vo viacerých diplomových prácach zaoberajúcich sa hierarchizáciou centier osídlenia podľa školských zariadení. Použité boli pritom štatistické údaje z Ústavu informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy v Bratislave a údaje z ankiet o dochádzke žiakov.

2. VÝVOJ CENTIER GYMNAZIÍ V SR V ROKOCH 1985/86 – 1995/96

Na začiatku sledovaného obdobia, tj. v školskom roku 1985/86 bolo v SR 128 gymnázií. Tieto boli lokalizované v 94 centrách osídlenia, z nich až 40 % sa nachádzalo v bývalom Západoslovenskom kraji.

Najväčšími centrami podľa počtu gymnázií boli Bratislava (13), Košice (5), Banská Bystrica a Prešov (3). 12 centier malo 2 gymnáziá a až 78 centier malo jedno gymnázium. V šk. roku 1985/86 študovalo na gymnáziách 45 110 žiakov a vyučovalo na nich 3 776 učiteľov.

Až do roku 1989 bola situácia stabilizovaná, od roku 1990 nastala výrazná dynamika vývoja gymnázií – rast počtu gymnázií, rast počtu centier, rast počtu žiakov a učiteľov, zmena štruktúry gymnázií podľa zriaďovateľa, atď.

V prvých rokoch transformácie našej spoločnosti nastala výrazná dynamika rastu počtu gymnázií. Ich počet sa zvýšil zo 128 na 191, čo značí prírastok o 33 % (graf 1). Tento rast počtu gymnázií sa neprejavil na výraznom zvýšení počtu centier gymnázií, čo svedčí o väčšej stabilite siete centier gymnázií ako počtu gymnázií. Do šk. roku 1995/96 sa počet centier gymnázií zvýšil na 105, pribudlo len 11 centier, z toho 6 na strednom Slovensku.

Novým fenoménom je zmena štruktúry gymnázií podľa zriaďovateľa. Do roku 1989 boli len štátne gymnáziá. Od roku 1990 sa začala tvoriť sieť cirkevných a súkromných gymnázií. Do šk. roku 1995/96 vzniklo 27 cirkevných (14%) a 13 súkromných gymnázií (6,8 %), čo tvorí cca polovicu všetkých nových gymnázií. Podiel týchto gymnázií na celkovom počte žiakov je však zatiaľ malý (11,6 %).

Dynamický rast zaznamenáva v posledných rokoch aj počet žiakov a počet učiteľov gymnázií. Za sledovaných 10 rokov sa počet žiakov zvýšil o 31 965 (41,5 %) a dosiahol v šk. roku 1995/96 hodnotu 77 075 a počet učiteľov narástol o 2 907 (43,5 %) a dosiahol hodnotu 6 683.

3. HIERARCHIZÁCIA CENTIER GYMNÁZIÍ V SR

Pre hierarchizáciu centier osídlenia sa používajú rôzne ukazovatele a indexy, niekedy len jednoduché analytické ukazovatele, inokedy zložité ukazovatele so snahou o komplexný pohľad. Limitujúcim faktorom je však vždy dostatok štatistických dát. Pre hierarchizáciu centier gymnázií sme použili počet žiakov ako príklad analytického ukazovateľa (obdoba často používaného počtu obyvateľov u centier osídlenia) a komplexný ukazovateľ získaný súčtom ballových hodnôt štyroch ukazovateľov (počet obyvateľov, počet žiakov, počet zamestnancov, počet gymnázií).

3.1. Hierarchizácia centier gymnázií podľa počtu žiakov

Základom pre vyčlenenie hierarchických kategórií centier gymnázií boli veľkostné kategórie počtu žiakov v šk. roku 1995/96. Centrá gymnázií boli začlenené do 8 kategórií. Najvýznamnejším centrom je Bratislava, ktorá je jediným centrom gymnázií s počtom žiakov vyšším ako 10 000 (12 446). Ďalšiu kategóriu s polovičnou hodnotou (5 835) tvoria Košice. Viac ako 2 000 žiakov dosiahli Nitra a Banská Bystrica a viac ako 1 000 žiakov ďalších 7 centier. Pozícia týchto centier je v súlade s ich postavením podľa počtu obyvateľov, z tohto pravidla sa vymyká len Galanta, ktorá je centrom pre žiakov maďarskej národnosti nadokresného rangu. Najpočetnejšie majú zastúpenie veľkostné kategórie 500-999 žiakov (31 centier) a predovšetkým 200-499 žiakov, do ktorej patrí polovica všetkých centier (53). Medzi najmenšie centrá gymnázií patria spravidla tie, v ktorých vznikli gymnáziá len nedávno. Najmenším centrom v súčasnosti je Bernolákovo, ktoré je jediným centrom s počtom žiakov menším ako 100 (65).

3.2. Komplexná hierarchizácia

Pre komplexný ukazovateľ hierarchizácie centier gymnázií sme vybrali 4 ukazovatele: počet obyvateľov, počet žiakov, počet škôl a počet zamestnancov. Hodnoty všetkých štyroch ukazovateľov boli u všetkých centier ocenené ballovými hodnotami 0-100 (pri každom ukazovateli mala Bratislava hodnotu 100). Komplexný ukazovateľ hierarchizácie sme získali súčtom ballových hodnôt.

Výsledkom hierarchizácie bolo 8 hierarchických kategórií. Prvú hierarchickú kategóriu predstavuje Bratislava a druhú Košice s polovičnou hodnotou komplexného ukazovateľa (186). Je zaujímavé, že tretiu kategóriu tvorí 6 centier, ktoré spolu s Bratislavou a Košicami sú v súčasnosti krajskými centrami. Trenčín (donedávna ako jediný z tejto skupiny bez VŠ) sa prezentuje ako významné centrum gymnázií, porovnateľné podľa sledovaných ukazovateľov so Žilinou a Prešovom a pred Trnavou. Do štvrtej kategórie bolo zaradených 7 centier gymnázií, ktoré okrem Galanty majú charakter regionálnych centier. Prekvapivé bolo zaradenie Prievidze a predovšetkým Lučenca až do 5. kategórie (celkove 17 centier). Zo všetkých kategórií bola najpočetnejšou 7. kategória s 32 centrami, kam bola zaradená aj vidiecka obec Sučany ako najväčšie vidiecke centrum gymnázia a tiež Nováky, mesto nedosahujúce 5 000 obyvateľov.

3.3. Porovnanie centier gymnázií a štatutárnych miest

Medzi 105 súčasnými centrami gymnázií figurujú aj 3 vidiecke obce – Benolákovo, Sučany, Šaštín-Stráže (posledne menované by mali získať tento štatút onedlho). Všetky tri tieto obce boli v minulosti klasifikované ako mestá. Z tohto vyplýva, že na rozdiel od centier niektorých typov stredných škôl, sú gymnáziá lokalizované výhradne do miest a výnimočne do obcí mestského charakteru.

Zo súčasných 136 miest nie je centrom gymnázia 31 miest. Do tejto skupiny patria aj dve mestá s počtom obyvateľov nad 10 000 (Holíč, Stará Turá) a 15 miest s 5-10 000 obyvateľmi. V súčasnosti najmenším mestom, ktoré je centrom gymnázia, je Spišská Stará Ves (3. najmenšie mesto SR).

4. SPÁDOVÉ REGIÓN Y GYM NÁZIÍ V SR

Spádové regióny centier gymnázií boli vyčlenené na základe dochádzky žiakov. Údaje o dochádzke boli získané z ankety rozoslanej na všetky gymnáziá v šk. roku 1995/96. Po viacerých urgenciách sa nakoniec podarilo získať údaje zo všetkých gymnázií.

Použitím metódy maximálneho toku bolo napokon vyčlenených 99 spádových území centier gymnázií. To znamená, že 6 menších centier gymnázií bolo bez vlastného spádového územia (Bernolákovo, Nová Dubnica, Sučany, Šaštín-Stráže, Tisovec, Tvrdošín).

Podľa počtu obcí boli najpočetnejšou kategóriou spádové regióny tvoriace 11-20 obcí, čiže takmer polovica. 14 centier nachádzajúcich sa v blízkosti iných centier tvorí spádové územie len mikroregión pozostávajúci z 1-10 obcí, z nich 3 sú úplne miniatúrne (Vrútky, Pezinok, Kolárovo). Najväčšie spádové regióny gymnázií s viac ako 40 obcami majú z najväčších miest Košice, Prešov, Nitra a Trnava a mestá bez konkurenčného centra v blízkosti (Bardejov, Michalovce, Vranov n.T., Veľký Krtíš) (mapa 1).

5. MOŽNOSTI VYUŽITIA VÝSLEDKOV

Výsledky analýzy centier gymnázií a ich spádových regiónov sú využiteľné predovšetkým pri skúmaní týchto problémov: optimalizácie priestorovej organizácie školstva a jeho riadenia, hierarchizácie a regionalizácie centier osídlenia, optimalizácie priestorovej organizácie verejnej správy, atď..

Ako príklad takéhoto využitia bolo poskytnutie mapového listu „Centrá stredného školstva a nemocníc v SR“ (SLAVÍK, V., 1996) pre potreby MV SR pri príprave územného a správneho usporiadania SR v roku 1996 (mapa 2). Doterajšie výskumy hierarchizácie centier osídlenia potvrdili, že pre jednotlivé hierarchické stupne sú charakteristické službové zariadenia. Gymnázia a nemocnice patria k službovým zariadeniam centier osídlenia úrovne „malých okresov“. Z toho dôvodu v etape výberu sídiel okresov a tvorbe hraníc nových okresov bol MV SR poskytnutý uvedený mapový list (spolu s ďalšími dvoma) ako podklad pre riešenie tejto úlohy. Len pri rešpektovaní tohto jednoduchého, ale pritom osvedčeného kritéria (sídlo gymnázia a nemocnice) by sa nemohlo stať, že sídlami okresov sa stali zo súperiach dvojíc práve mestá, v ktorých tieto zariadenia absentovali. Musíme skonštatovať, že uvedený materiál podobne ako aj ďalšie neboli patrične využité autormi návrhu a v mnohých prípadoch prevládalo nakoniec politické rozhodnutie nad objektívnymi faktami.

ZÁVER

Analýza centier gymnázií a ich spádových regiónov je súčasťou širšie koncipovaného výskumu hierarchizácie a regionalizácie stredného a vysokého školstva. Výsledky sa využívajú pri celkovej hierarchizácii a regionalizácii centier osídlenia SR a sú využiteľné pri riešení problémov optimalizácie priestorovej organizácie školstva a jeho riadenia, osídlenia, verejnej správy, atď..

Literatúra:

- ATLAS SSR. 1. Vyd. Bratislava, SAV a SÚGK 1980. 296 s. + 20 p.
- BAŠOVSKÝ, O. (1970): Príspevok k štúdiu centrálnych miest Oravy. Acta Geographica UC, Economico-geographica, Nr. 9. Bratislava, SPN, s. 57-77.
- BEZÁK, A. (1970): Systém centrálnych miest horného Pohronia. Acta Geographica UC, Economico-geographica, Nr. 9. Bratislava, SPN, s. 157-174.
- ČERNIANSKY, J. (1986): Dochádzka do škôl. In: BAŠOVSKÝ, O. a kol.: Sociogeografická regionalizácia SSR (Hierarchia sídelného systému SSR). HZ 45/86-VČ. Bratislava, PRIF UK.
- HORECKÝ, J. (1991): Hierarchizácia sídiel a regionalizácia Slovenska. (Diplomová práca). – Bratislava. Prírodovedecká fakulta. Univerzita Komenského. 119 s. + 63 s.
- LIŠKOVÁ, L. (1996): Hierarchizácia a regionalizácia centier vysokého školstva v SR. (Diplomová práca). – Bratislava. Prírodovedecká fakulta. Univerzita Komenského. 117 + 42 s.
- MIŇOVÁ, I. (1994): Centrá vysokých škôl v SR (Diplomová práca). – Bratislava. Prírodovedecká fakulta. Univerzita Komenského. 81 + 5 s.
- MIŠÍK, B. (1998): Hierarchizácia centier stredných škôl a regionalizácia SR podľa dochádzky do stredných škôl. (Diplomová práca). – Bratislava. Prírodovedecká fakulta. Univerzita Komenského. 107 + 21 s. + 11 mapových príloh.
- Separát štatistickej ročenky školstva SR 1985-1995. Bratislava, Ústav informácií a prognóz školstva a mládeže.
- SLAVÍK, V. (1991): Hierarchická štruktúra centier Slovenska podľa stupňa občianskej vybavenosti. Acta Facultatis Rerum Naturae Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 30. Bratislava, SPN, s. 71-102.
- SLAVÍK, V. (1994): Specificities of Educational System in Petržalka. Acta Facultatis Rerum Naturae Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 34. Bratislava, SPN, s. 33-47.
- SLAVÍK, V. (1996): Centrá stredných škôl a nemocníc v SR 1995. Mapový list 1:750 000. Bratislava, Ministerstvo vnútra SR.
- SLAVÍK, V., LIŠKOVÁ, L. (1996): Centrá vysokých škôl v SR. In: Postavenie regionálnej geografie Slovenskej republiky a Českej republiky v kontexte nových podmienok rozvoja. 1. časť. Geografické informácie 4. Nitra, UKF, s. 64-70.
- VEREŠÍK, J. (1974): Vzdelanie obyvateľstva. In: PLESNÍK, P. a kol.: Slovensko – ľud 1. časť. 1. vyd. Bratislava, Obzor, s. 427-439.

WAHLA, A. (1988): Geografie vzdělání obyvatelstva. 1. vyd. Praha, SPN. 192 s.

WAHLA, A. (1990): Střední školy ve městech a venkovských obcích SR. Geografický časopis, 42, č. 4, s. 429- 434.

THE SECONDARY SCHOOL CENTRES AND THEIR HINTERLANDS IN THE SLOVAK REPUBLIC

Vladimír SLAVÍK, Branislav MIŠÍK

Summary

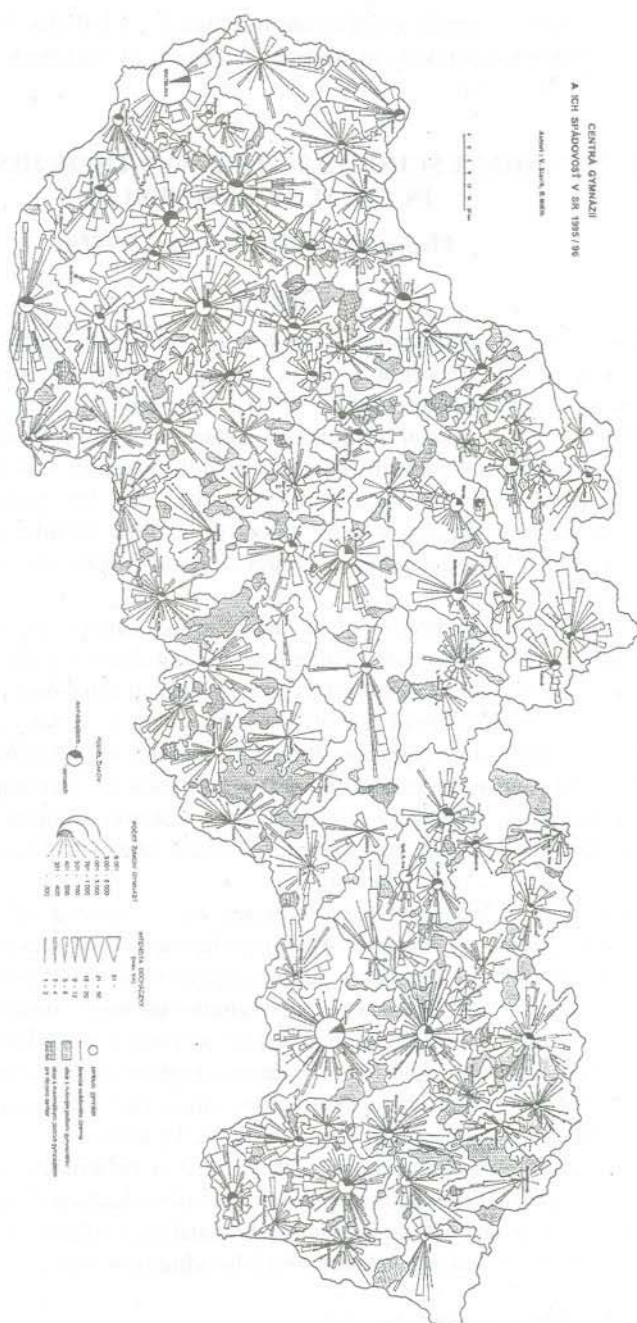
In the first years of transformation of our society, it came to a market dynamics of changes as regards the secondary schools in Slovakia. During examined 10 years, the number of these subjects has been increased from 128 to 191 (i.e. increment by 33 %). We witness also the dynamic growth of the number of both students and teachers – 41,5 % and 43,5 % respectively. An interesting fact is that the quantitative growth of the given indicators was not reflected in a sensibly higher number of secondary school centres (105). This proves their stability. The structural change of secondary schools according to their founder (possessor) is a new phenomenon: since 1990 the network of church (27) and private (13) secondary schools has been established.

In order to get a hierarchization of secondary school centres, we applied the number of students as an example of the analytical indicator using also a complex indicator gained by summing the „ball“ values of 4 indicators (the number of inhabitants, number of students, number of employees, number of schools). In such a way we got 8 hierarchic categories as a result of the complex hierarchization. Bratislava presents the first hierarchic category (ball value of 400) and Košice the second one with a half value of the complex indicators (186). It is interesting that third category is composed of 6 centres being at present – along with Bratislava and Košice – the regional centres of Slovakia. Out of all categories the 7th one is the most numerous – is made of 32 centres.

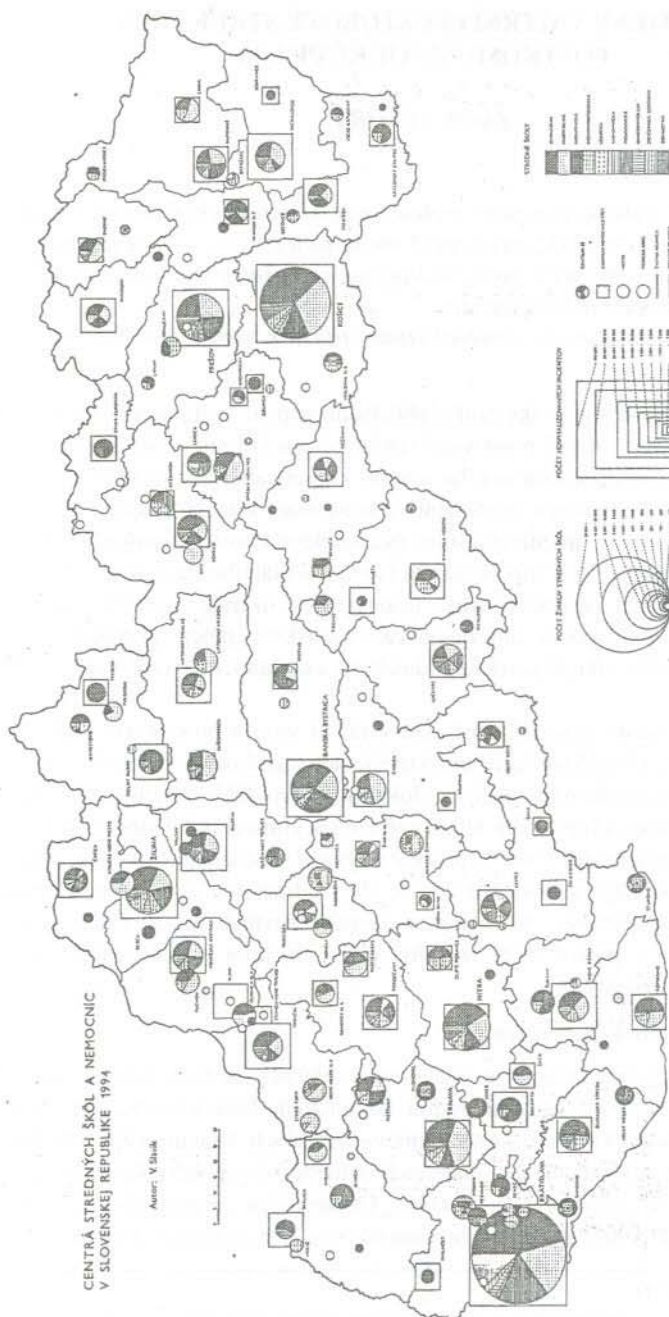
The hinterlands of secondary school centres were delimited on the basis of students attendance (data gained by inquiry). Applying the method of maximum flow we finally delimited 99 hinterlands of secondary school centres (6 lesser centres did not have their hinterlands). According to the number of communities the most numerous category were the hinterlands consisting of 11 to 20 communities (almost half a total). The largest hinterlands of secondary schools with more than 40 communities are those of the biggest cities (like Košice, Prešov, Nitra and Trnava) as well as those of the cities without a competitive centre in their vicinity (e.g. Bardejov, Michalovce, Vranov n.T., Veľký Krtíš).

The result of the secondary school centres and their hinterlands analysis are utilizable, above all, in the study of problems as follows: the optimalization of spatial organization of education and its management, the hierarchization and regionalization of settlement centres, the optimalization of spatial organization of public administration, etc.

Recenzent: Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc.

Mapa 1. Centrá gymnázií a ich spádovosť v SR 1995/96

Mapa 2. Centrá stredných škôl a nemocníc v Slovenskej republike 1994